

Tom Twiss och Paul Le Blanc: Den förrådade revolutionären – Trotskij och hans levnadstecknare.

[Recension av Robert Service, "Trotsky: A Biography", Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 2009. Från [International Socialist Review](#), maj-juni 2010.]

Under årens lopp har Leo Trotskij blivit hatad av många personer. Han hatades därför att han var en av 1900-talets största marxistiska teoretiker. Han hatades därför att han tillsammans med Lenin var en av ledarna för 1917 års arbetarrevolution i Ryssland och för den arbetar-bondeallians som hjälpte till att göra revolutionen möjlig. Han hatades därför att han organiserade och ledde Röda armén som försvarade den nya revolutionära arbetar- och bondesovjet- (råds-) regeringen under det fruktansvärda inbördeskriget och de förödande utländska angreppen 1918-1920. Han hatades på grund av att han var motståndare till det byråkratiska förfall och tyranni som förrådade revolutionen. Han hatades därför att han försvarade den ryska socialistiska rörelsens vänsterflygel, bolsjevikernas, heroiska ideal mot den stalinistiska "kommunismens" dödliga diktatur. Han hatades därför att han under hela sitt liv arbetade för att bygga en världsomspännande kamprörelse mot all sorts förtryck och tyranni, och för arbetaruppror avsedda att skapa en socialistisk framtid. Kort sagt, för någon som söker en bättre värld är han en person som är väl värd att känna till.

En "definitiv" biografi?

Historikern Robert Service från Oxford har nu givit ut något som han beskriver som "den första oavkortade biografi om Trotskij som skrivits av någon utanför Ryssland som inte är trotskist" – ett svulstigt och felaktigt påstående som trots det har upprepats av ett flertal recensenter. Det till största delen entusiastiska gensvar som de flesta av bokens recensenter har givit är i själva verket lärorikt, i synnerhet i ljuset av de svulstiga påståenden och chockerande felaktigheter som kännetecknar detta ohjälpligt usla akademiska verk. Innan vi tittar på själva biografien kan det vara värt att betrakta dess prestigefyllda beundrars utgjutelser.

Washington Times har hyllat denna "auktoritativa biografi" över Trotskij som ett "belysande porträtt" som "lägger saker och ting tillräta". *Publishers Weekly* har lovprisat den som "ett nöje att läsa", och tillade att den "borde förbli det definitiva verket för lång tid framåt". Michael Bonafield har skrivit för *Minneapolis Star Tribune*, och beskriver Services *Trotsky* som "omstörtande men ändå ytterst balanserad" och som en "imponerande bok" som är "encyklopedisk" och "ack så väl-skriven". Och i *Commentary* har Peter Savodnik kallat den "fascinerande, detaljerad, intelligent och minutiöst forskad". En recensent i *New Yorker* utser den till "favoritbok inom facklitteratur 2009".

I Storbritannien har entusiasmen varit ännu större. Boken har av *Evening Standard* hyllats som en av "2009 års bästa böcker". *Independent* instämde. Den tilldelades Duff Cooper Price för bästa bok inom genren facklitteratur 2009. Robert Harris i *Sunday Times* har hyllat Services bok som "exemplarisk". I *Daily Telegraph* uttryckte Simon Heffer en djup beundran för Services "storartat vetenskapliga verk". Historikern Simon Sebag Montefiore lovprisade den i *Sunday Telegraph* som "en utomordentligt fascinerande biografi" som inte bara är "fängslande som en äventyrsberättelse" utan också "avslöjande som en lärd granskning av ett historiskt rykte". Och så vidare.

Den vetenskapliga notapparaten som Service tillhandahåller i sin bok antyder förvisso att författaren har undersökt en stor mängd källor. De innefattar material från de ofta undersökta Trotskij-arkiven på Harvard och i Amsterdam, men också ett omfattande material från Hoover-institutionens arkiv i Stanford och parti- och statliga arkiv i Moskva som öppnats efter 1991. Det nyupptäckta materialet innefattar personliga brev, parti- och militärkorrespondens, sjukvårdsdokument, memoarer och icke

publicerade utkast till Trotskijs skrifter. Services arbete i dessa arkiv har avslöjat olika citat och anekdoter som ger en del insikter i delar av Trotskijs privata liv. (Vi har till exempel den charmerande bild som återfanns i Trotskijs fru Natalja Sedovas självbiografiska anteckningar, av hur Trotskij pyntar en julgran i Wien, tillsammans med hennes anmärkning att båda två kände avsky för ”orgien i julklappar”. Inte att undra på att kapitalisterna hatade denne man!)

Men i ljuset av Services påståenden och hans omfattande forskning när han skrev denna bok är det överraskande hur få guldkorn det finns och hur lite de påverkar det vi tidigare kände till om Trotskijs politik.

Karaktärsdöd

Även en flyktig läsare av detta verk kommer att få en definitiv känsla av att författaren är ute på korståg. I början tillkännager Service att hans mål är ”att gräva upp [Trotskijs] gömda liv”. För Service innebär det att visa att ”Trotskij inte var någon ängel”. Istället var han en man som drevs av ”längtan efter diktatur och terror”. Som Service uppger ha förklarat vid ett reklamuppträdande, ”ville jag riva ner denna byggnad... [Trotskijs] ideal och praktik vid makten var en anakrism [sic] mot anständiga värderingar”.¹

Det betyder inte att biografien är obevekligt kritisk mot Trotskij. I en uppvisning av objektivitet framhåller Service det han anser vara Trotskijs mer beundransvärda egenskaper. Han kallar Trotskij ”en utomordentlig talare, organisatör och ledare” som också hade ett ”sinne... för litteratur”. Han lovordar Trotskijs fysiska mod, påpekar hans anspråkslöshet och hyllar hans ”snygga handstil”. För Service uttömmar denna lista Trotskijs goda egenskaper.

Istället föredrar Service att dröja vid Trotskijs brister – hans självupptagenhet, hans fåfänga, hans arrogans och hans okänslighet mot andras känslor. Inget av detta är naturligtvis nytt. Som Service betonar påpekade Trotskijs medarbetare, vänner och familj vid olika tillfällen dessa personliga svagheter, och de har diskuterats av andra levnadstecknare. I själva verket erkände Trotskij själv en del av dem, som hans benägenhet att inta en ”pedantisk och krävande inställning... som är olidlig i personliga förhållanden”.² För Service var dessa drag överväldigande karaktärsbrister som formade Trotskijs hela liv och på ett avgörande sätt avgjorde hans politiska öde.

Denna syn på Trotskijs brister ligger bakom det som en akademisk recensent har beskrivit som Services ”egendomligt småaktiga kommentarer om Trotskijs relation till sina föräldrar, fruar och barn”.³ Ett exempel som upprepas genom hela boken rör det faktum att Trotskij lämnade sin hustru Alexandra Sokolovskaja och två unga döttrar bakom sig när han 1902 flydde från landsförvisningen i Sibirien. Som Service framställer det plump: ”Knappt hade han blivit far till två barn innan han bestämde sig för att smita”. Han ”spolade sin första hustru” och ”övergav henne och deras små flickor i Sibirien”. Även om Service påpekar att Trotskij senare hävdade att Alexandra ”helhjärtat hade välsignat” hans avresa, så viftar han undan detta som ”svårt att ta för troligt”, ty ”Bronstein förberedde sig för att överge henne i den sibiriska vildmarken”. Men i själva verket var Trotskijs senare påstående ännu starkare: Sokolovskaja var ”den första som framkastade tanken”. När han invände att det skulle ge henne en ”dubbel börda” under de svåra förhållanden som rådde under landsförvisningen i Sibirien svarade hon bara, ”Du måste”, och det var hennes övertalande som till sist lyckades övertyga Trotskij.⁴ Service har rätt att vara skeptisk men det är den enda förstahandsredogörelse vi har av denna händelse. Den verkar dessutom fullständigt rimlig med tanke på de bådas hängivenhet mot den revolutionära saken och de uppenbart nära relationerna mellan henne

1 Citerat i ”Service with a snarl: Academic refuses to answer questions”, *The Socialist*, 18 november 2009.

2 Leon Trotsky ”Leon Sedov. Son, Friend, Fighter”, *Writings of Leon Trotsky (1937-1938)*, s 169-170.

3 Juliet Johnson, ”Trotsky: as bad as Stalin? Pretty much so, according to a major new biography”, *Globe and Mail* (Kanada), 23 januari 2010.

4 Leo Trotsky, *Mitt liv – försök till en självbiografi*, på marxistarkiv.se, s 100.

och Trotskijs familj under senare år.⁵

En annan händelse i familjen som för Service är ett exempel på Trotskijs självupptagenhet var hans dotter Zinas självmord 1933. Service ger Trotskij den direkta skulden och hävdar att han skulle ha hittat något för henne att göra i huset istället för att skicka iväg henne till Berlin för medicinsk vård: ”Zina hade dött när en aning föräldrahänsyn kunde ha betytt allt”. Men Zina var psykiskt sjuk. Service medger att hon misstänktes för att ha startat en rad bränder i Trotskijs hem i Turkiet, och i Tyskland fick hon diagnosen schizofreni. Var har då Service för grund att påstå att bara lite ”föräldrahänsyn” från Trotskijs sida kunde ha räddat henne?

1917 hade, enligt Service, Trotskijs karaktärsbrister blommat ut – han berättar inte hur – till en grundläggande ”brist på mänsklighet”. Enligt Services redogörelse var detta uppenbart i Trotskijs förespråkande av en ”diktatorisk och våldsam” regim under månaderna som föregick den bolsjevikiska revolutionen, i hans ”längtan efter diktatur och terror” under inbördeskriget, i att han arkebuserade desertörer från Röda armén, i hans uppmaning 1920 att ”fullständigt underkasta arbetarrörelsen under Sovjetstaten”, i hans ”blodiga förtryckskampanjer” mot matroserna i Kronstadt och upproriska bönder 1921 och i hans stöd till förtrycket av oppositionspartier och oppositionella fraktioner inom bolsjevikpartiet. Allt detta utgör basen för bokens centrala tema – att det inte fanns någon grundläggande skillnad mellan Trotskij och Stalin: Trotskijs ”teorier och praktik lade flera grundstenar för att resa Stalins politiska, sociala och till och med kulturella byggnadsverk”, och Trotskij ”låg nära Stalins avsikter och praktik”. Denna beskrivning, som ivrigt omfattats av så många recensenter, är minst sagt tvivelaktig.

Att förvränga historiska fakta för att få politiska poäng

För att visa att Trotskij förespråkade en ”diktatorisk och våldsam regim” lyfter Service fram ett särskilt störande ”citat” (som upprepats ett flertal gånger av uppskattande recensenter) ur ett tal som Trotskij höll till örlogsgarnisonen i Kronstadt 1917: ”Jag säger er att huvuden måste rulla, blod måste flyta... Den franska revolutionens styrka var den maskin som gjorde folkets fiender ett huvud kortare. Det är en fin anordning. Vi måste ha en i varje stad.” Services källa – och den enda källan till detta citat – är Wladimir Wojtinskijs redogörelse.⁶

Men Wojtinskijs memoarer är suspekta. Han var en före detta bolsjevik som 1917 gick över till mensjevikerna, och som historikern André Liebich har anmärkt blev Wojtinskij under detta år ”mer bolsjevikfientlig än de flesta mensjeviker”. Vidare påpekar Liebich att ”Röda Nejlikan-liknande anekdoter och en egendomligt naiv ton av självtillfredsställelse försvagar trovärdigheten hos [Wojtinskijs] memoarer”. (Ett av Wojtinskijs andra förvånande påståenden var att Lenin, efter oktoberrevolutionen och sedan Wojtinskij hade blivit mensjevik, bad honom att ansluta sig till folkkommisariernas råd som ”krigsminister och överbefälhavare”!)⁷

Service hävdar angående inledningen av den ”Röda terrorn” påföljande år att den planerades på förhand av Lenin och Trotskij eftersom de ”oåterkalleligt ville undertrycka oktoberrevolutionens fiender”. En nyligen utkommen studie av en noggrannare historiker, Alexander Rabinowitch, har dragit slutsatsen att den tvärtom inte var resultatet av ”landsomfattande politiska kraftåtgärder som inspirerats av Lenin”, utan ”kulmen på en gradvis process under vilken ett antal nyckelpersoners

5 Se till exempel Service, *Trotsky*, s 84, 108, 166, 194, 431. Se även breven från Sokolovskaja till Leo Sedov i Leon Trotsky, *Trotsky's Diary in Exile 1935*, New York: Atheneum, 1963, s 79, 159-160.

6 Detta stycke finns i Wojtinskijs memoarer som gavs ut postumt 1961. Se W S Wojtinsky, *Stormy Passage: A Personal History Through Two Russian Revolutions to Democracy and Freedom: 1905-1960*, New York: Vanguard Press, 1961, s 286. En något annorlunda version av detta ”citat” finns i Bertram D Wolfe, ”Leon Trotsky as historian”, *Slavic Review*, vol 20, nr 3, 1961:498.

7 André Liebich, *From the Other Shore: Russian Social Democracy after 1921*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1997, s 66, 341, 362; Wojtinskij, *Stormy Passage*, s 377.

dämpande inflytande... ersattes av påtryckningar, delvis 'underifrån', för en systematisk Röd terror", till stor del på grund av morderna på framstående bolsjeviker (och ett nästan lyckat mordförsök som sårade Lenin svårt) som upplevdes som en del av "en samordnad inhemsk och internationell sammansvärjning för att störta sovjetmakten".⁸

Frånsett tveksamma detaljer och tolkningar, så kanske den största bristen i Services redogörelse för revolutionens första år är hans underlåtenhet att presentera ett fullödigt historiskt sammanhang för Trotskijs handlingar. När man läser Service får man knappt reda på att 1918-1920 var grymma år under vilka bolsjevikerna och deras anhängare bland arbetarna var indragna i en hård kamp för sin överlevnad mot en illasinnad fiende. Men en del av detta kom fram under ett meningsutbyte nyligen mellan Service och den före detta trotskisten Christopher Hitchens, där Hitchens påminde Service att "om Trotskijs Röda armé inte hade vunnit det ryska inbördeskriget, då hade ordet för fascism – vi måste inse detta faktum – troligen varit ett ryskt och inte ett italienskt ord". På detta tvingades Service medge: "Det är lite överdrivet, men det är rätt klart att de vita hade officerare som var våldsamma och förde ett brutalt inbördeskrig mot de röda."⁹

Tillsammans med förödelsen efter Första världskriget, det ryska inbördeskriget och den utländska ekonomiska blockaden och militära interventionen skapade revolutionärernas oundvikliga misstag ytterligare problem. Dessa omständigheter förhindrade inte bara ett förverkligande av revolutionens mål om en verklig sovjetdemokrati, utan missnöjet inom revolutionens bonde- och arbetarbas innebar också en tragisk utmaning för den bolsjevikiska regimen. Strax efter att ha avslutat inbördeskriget ställdes bolsjevikerna 1920-1921 inför ett uppror bland bönderna i Tambovregionen och bland matroserna på örlogsbasen Kronstadt som hotade att på nytt starta inbördeskriget och öppna dörren för en förnyad utländsk intervention. (Intressant nog skäller Service ut Trotskij för att han i sin självbiografi vägrade "medge att Kerenskijregimen hade anledning att vidta åtgärder mot de personer som förberedde ett väpnat störtande av den". Men var det med samma logik mindre legitimt för den bolsjevikiska regimen att vidta åtgärder mot de som faktiskt hade tagit till vapen mot den?) I en situation som blivit än mer explosiv genom att marknaden återinförts under den Nya ekonomiska politiken, införde bolsjevikerna senare 1921 ett tillfälligt förbud mot oppositionspartier och oppositionella fraktioner.

Man behöver naturligtvis inte hålla med om alla dessa förtryckande och auktoritära handlingar eller skriva under på alla de argument som Trotskij och andra förde fram för att rättfärdiga dem. Man kan hävda att många av dessa handlingar var oförlåtliga och rättfärdigandet av dem felaktigt – men en minsta historisk objektivitet kräver att man åtminstone funderar över bolsjevikernas oro. Det kräver också att man avvisar den dubbla standard som Service tillämpar. Det kräver för övrigt att man inser det faktum att Trotskijs eget tänkande angående allt detta fortsatte att utvecklas under de efterföljande åren. I mitten av 1930-talet medgav Trotskij till exempel att förbudet mot oppositionspartier "uppenbart stod i konflikt med sovjetdemokratins anda" och att det otvivelaktigt "tjänade som den juridiska utgångspunkten för det totalitära stalinistiska systemet." Han drog slutsatsen att den "exceptionella åtgärden" att förbjuda fraktioner, trots att den hade tillämpats "ytterst försiktigt" i slutändan "visade sig helt i byråkratins smak".¹⁰

Slutligen kräver den historiska objektiviteten att man i viss mån medger de betydande skillnader som framgår av sammanhanget mellan det förtryck som bolsjevikerna vidtog för att försvara revolutionen och den nya sovjetstaten mot sina beväpnade fiender och det förtryck som den stalinistiska regimen använde mot sina försvarslösa kritiker på 1930-talet. Men för Service var dessa åtgärder i

8 Alexander Rabinowitch, *The Bolsheviks in Power: The First Years of Soviet Rule in Petrograd*, Bloomington och Indianapolis: Indiana University Press, 2007, s 398.

9 "Trotsky with Hitchens and Service", Hoover Institution, Stanford University, inspelat på band den 28 juli 2009, tillgängligt på media.hoover.org.

10 Leo Trotskij, *Den förrådada revolutionen*, på marxistarkiv.se, s 42. Leo Trotskij, *Stalinism och Bolsjevism*, på marxistarkiv.se, s 7.

grund och botten identiska: ”Stalin, Trotskij och Lenin var överens om mer än de var oense om.” Denna politiska förvanskning går bara att genomföra genom att förvanska historiska fakta.

Om och om igen tänjer Service på sina källor för att ta hem poäng. Han säger om Trotskij att ”det som fortfarande gällde för honom var världsrevolutionen, och inget mänskligt pris var för högt att betala i sakens intresse”. Ett exempel på Trotskijs ”totala moraliska likgiltighet” som han åberopar var en kommentar till Max Eastman i början av 1920-talet att ”han och bolsjevikerna var villiga ’att bränna flera tusen ryssar till aska för att skapa en verkligt revolutionär amerikansk rörelse’”.

Service kommenterar illmarigt att ”ryska arbetare och bönder skulle ha velat känna till det mass-offer han övervägde”. Men om vi går till Eastmans egen redogörelse så upptäcker vi att det ämne de diskuterade var de rysk-amerikanska emigranternas roll i det nya kommunistpartiet i USA. Eastman klagade över att ”ryss-amerikanernas självtillräcklighet och organisatoriska övervikt i partiråden gjorde det omöjligt att få igång en amerikansk revolutionär rörelse”. Och då föreslog Trotskij med road förbittring att den bolsjevikiska regimen skulle bränna de sekteristiska syndarna på bål.¹¹

Uppenbarligen utgår Service från att hans läsare inte är benägna att kontrollera gamla memoarer för att se om det han säger är sant eller ej.

Usel vetenskaplig noggrannhet

Services hela biografi är nerlusad av grundläggande både små och stora faktafel. Följande exempel, som har påpekats av många andra recensenter från vänstern, är typiska:¹²

- Service skriver att Trotskij gick mot individuell terror 1909 när socialistrevolutionärerna ”mördade” polistjallaren Evno Azev. I själva verket dog Azev 1918 i Berlin, tydligen av en njursjukdom.¹³
- Författaren påstår att Trotskij och Sedova, i ett allvarligt brott mot de judiska traditionerna, gav sin första son namnet Sergej, istället för Lev efter Trotskij. Lev var faktiskt Trotskijs första son.
- I sin diskussion av den tyska revolutionen 1923 förtäljer Service att ”gatustriderna ebbade ut” snabbt i Berlin, och att de tyska kommunisterna i andra tyska städer var ännu mindre stridsdugliga tills den centrala ledningen slutligen ”avblåste sin dåligt planerade och illa utförda aktion” den 31 oktober. I verkligheten avblåste det tyska kommunistpartiets ledning det planerade upproret den 21 oktober. Det ägde inte rum några gatustrider i Berlin. Det var bara Hamburg som inte nåddes av meddelandet att det hade ställts in och gjorde uppror.¹⁴
- Författaren skriver att Grigorij Zinovjev uteslöts ur politbyrå 1925. Uteslutningen ägde rum vid centralkommitténs möte i juli 1926.¹⁵

11 Max Eastman, *Love and Revolution: My Journey Through an Epoch*, New York: Random House, 1964, s 332-333.

12 David North har gjort ett särskilt grundligt arbete med att hitta faktafel hos Service. Se David North, ”*Om Robert Services Trotskij-biografi*”, på marxistarkiv.se, och ”Historians in the Service of the ’Big Lie’: An examination of professor Robert Service’s biography of Trotsky”, 15 december 2009, på www.wsws.org. Se även Paul Le Blanc, ”*Trotskij lever!*”, på marxistarkiv.se; Paul Hampton, ”Review of Robert Service’s biography of Trotsky”, *Workers’ Liberty*, 12 november 2009, www.workersliberty.net; Peter Taaffe, *En otjänst mot Trotskij*, på marxistarkiv.se; Joe Auciello, *Socialist Action*, januari 2010, www.socialistaction.org.

13 Boris Nikolajewsky, *Aseff the Spy: The Russian and Police Stool*, Hattiesburg, Mississippi: Academic International, nyutgåva 1969 av 1934 års upplaga, s 286; Richard E Rubenstein, *Comrade Valentine*, New York: Harcourt Brace and Co, 1994, s 302.

14 Pierre Broué, *The German Revolution 1917-1923*, Leiden, Nederländerna: Brill, 2005, s 805-812; Edward Hallett Carr, *Mellan Lenin och Stalin : Sovjet 1923-1924*, Lund : Cavefors, 1979, s 221-224 [i eng uppl]; Chris Harman, *The Lost Revolution: Germany 1918 to 1923*, Chicago: Haymarket Books, 1960, s 278-279.

15 Edward Hallett Carr och R W Davies, *Foundations of a Planned Economy*, New York: MacMillan, 1971, vol 2, s 6-9; Robert Vincent Daniels, *The Conscience of the Revolution: Communist Opposition in Soviet Russia*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1960, s 278-279.

- Service hävdar att "[d]et knappast kan finnas något tvivel om att Stalin och Bucharin gjorde bort sig genom att skicka instruktioner via Komintern till det Kinesiska kommunistpartiet (KKP) om att organisera ett uppror mot Chiang Kai-shek och Guomindang i april 1927". I själva verket fanns inga sådana instruktioner och inget uppror. I mars 1927 överförde ett framgångsrikt arbetaruppror mot den lokala krigsherren i Shanghai kontrollen över staden till Chiangs Nationella revolutionära armé. Senare, den 12 april, inledde Chiang en egen blodig kupp mot arbetarna. Under hela denna händelseutveckling gav Moskva praktiska instruktioner till KKP att undvika sammandrabbningar med Chiang och hans armé.¹⁶
- Service blandar ihop demonstrationen i Leningrad efter sovjeternas centrala exekutivkommittés möte den 15 oktober 1927 med demonstrationen den 7 november för att hylla revolutionens tioårsminne.¹⁷
- Författaren fastställer felaktigt Kominterns sjätte kongress 1928 som den femte.
- Efter att ha noterat Trotskijns uppskattning 1936 av den franske författaren André Gides redogörelse för sitt besök i Sovjetunionen kommenterar Service spydigt att Trotskij ändå inte "tänkte anstränga sig för att resa och göra Gides bekantskap: han förväntade sig att berget skulle komma till Muhammed". Men "profeten" kunde inte ha besökt Gide i hans hem 1936. Efter en fransk utvisningsorder hade Trotskij tvingats söka asyl i Norge i juni 1935.¹⁸
- Service förklarar att Trotskij fick ett franskt visum från Daladiers koalitionsregering som hade bildats i början av 1934. Koalitionsregeringen bildades i början på 1933 och Trotskij fick ett franskt visum i juli samma år.¹⁹
- Upprepade gånger skildrar Service André Breton som en "surrealistisk målare". Breton var i själva verket en surrealistisk poet, kritiker och teoretiker.
- Service blandar ihop Bernard Wolfe, som under en kort tid var en av Trotskijns sekreterare och livvakter, med Bertram D Wolfe, som i slutet av 1930-talet var ledare för Jay Lovestones Amerikanska oberoende arbetarförbund.
- Service skriver att amerikanska radiostationer "på eftermiddagen" onsdagen den 21 augusti 1940 "bekräftade att [Trotskij] hade dragit sitt sista andetag". Trotskij dog inte förrän omkring åtta på kvällen detta datum.²⁰
- Service påstår att Trotskijns änka, Natalja Sedova, dog 1960. Hon dog i själva verket den 23 januari 1962.²¹
- Service anger felaktigt att Genrietta Rubinshtein och hennes dotter Julia Axelrod var hustru och dotter till Trotskijns äldste son Lev. De var hustru och dotter till hans yngre son, Sergej.²²

16 Alexander Pantsev, *The Bolsheviks and the Chinese Revolution, 1919-1927*, Honolulu: University of Hawaii Press, 2000, s 127-126. Harold Isaacs, *The Tragedy of the Chinese Revolution*, andra reviderade upplagan, Stanford, Kalifornien: Stanford University Press, 1961, s 137-140, 156-185.

17 Leo Trotskij, *Mitt liv – försök till en självbiografi*, s 328, E H Carr och R W Davies, *Foundations...*, vol 2, s 37. Isaac Deutscher, *Den avväpnade profeten*, på marxistarkiv.se, s 216-217.

18 Isaac Deutscher, *Den förvisade profeten*, på marxistarkiv.se, s 172-173. Jean van Heijenoort, *With Trotsky in Exile: From Prinkipo to Coyoacán*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1978, s 79.

19 Van Heijenoort, *With Trotsky in Exile*, s 45-48.

20 Joseph Hansen, "With Trotsky to the end", oktober 1940, på www.marxists.org. Angående detta åberopar Service "Jean W Heijenoort, *With Trotsky in Exile: From Prinkipo to Coyoacán*, s 192". Det finns ingen sida 192 i denna bok, och det stycke som hör till saken på sidan 146 säger ingenting om tidpunkten för radiotillkännagivandet av Trotskijns död.

21 "Trotsky's widow dies in Paris at 79", *New York Times*, 24 januari 1962.

22 Hoover Archival Documentations Project, www.hoover.org.

Denna förskräckliga lista är ingalunda uttömmande. Mindre fel har givetvis en tendens att krypa in i alla manuskript. Men ett så här omfattande slarv i något som antas vara ett seriöst historiskt verk (som hyllas som ett "storartat vetenskapligt verk" som "lägger saker och ting tillräta") är häpnadsväckande. Det som faktiskt hände under historien verkar vara av sekundär betydelse för denna levnadstecknare och hans beundrare, som är fast beslutna att avslöja något som för dem är en större politisk sanning: Trotskij "kämpade för en sak som var mer destruktiv än han någonsin hade tänkt sig". *Det är bäst att undvika den.*

Någonting bättre

Bara att räkna upp och dokumentera de historiska, faktamässiga och tolkningsmässiga begränsningarna i denna biografi skulle kräva en recension som är flera gånger längre än denna. I så måtto som boken är användbar så är det i första hand för hur man inte ska förstå Trotskij. Men för någon som letar efter motsatsen så kan ett rimligt ställe att börja vara någon av Trotskijs skrifter – exempelvis *Mitt liv*, *Ryska revolutionens historia* och *Den förrådda revolutionen*. Dessutom finns det lärorika biografier av varierande längd – av Isaac Deutscher, Victor Serge och Natalja Sedova, Tony Cliff, Pierre Broué (för de som läser franska [finns i svensk översättning – öa]) och Dave Renton. Till och med Irving Howes korta, tänkvärda, socialdemokratiska tolkning gör en mycket ärligare tolkning än vad man återfinner hos Service. Studier av kritiskt sinnade uttolkare som Kunal Chattopadhyay, Duncan Hallas, Michael Löwy och Ernest Mandel är också värda att uppmärksamma.

Trots Services och hans beundrares påtagliga antaganden så har vi inte kommit förbi den värld som Trotskij så lysande analyserade och så modigt kämpade för att förändra. Många av de problem som Trotskij kämpade med fortsätter att plåga oss, alltmedan kapitalismen bara fortsätter att skapa nya problem. I detta sammanhang är det klokt att göra motsatsen till det som Service verkar vara för och fortsätta att sysselsätta oss med Trotskijs teorier och exempel.

(Översättning från engelska, Göran Källqvist.)